

POSTANOWIENIE

Dnia 14 września 2004 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Barbara Myszka

SSN Elżbieta Skowrońska-Bocian

w sprawie z wniosku Mariana K.

przy uczestnictwie Hanny K.

o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku,

po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu niejawnym

w dniu 14 września 2004 r.,

kasacji wnioskodawcy od postanowienia Sądu Okręgowego w Z.

z dnia 5 czerwca 2003 r.,

uchyla zaskarżone postanowienie oraz postanowienie Sądu Rejonowego w K. z dnia 19 marca 2003 r., znosząc postępowanie przeprowadzone przed tym Sądem i przekazuje sprawę wskazanemu Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 5 czerwca 2003 r. Sąd Okręgowy w Z. oddalił apelację wnioskodawcy Mariana K. od postanowienia Sądu pierwszej instancji, którym tenże oddalił jego wniosek o zmianę postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku po spadkodawcy Janie K.

W kasacji wnioskodawca, powołując się na naruszenie przez Sąd Okręgowy prawa procesowego, w szczególności art. 386 § 2 w związku z art. 379 pkt 4 i art. 48 § 3 k.p.c., a także art. 382 w zw. z art. 679 § 1 k.p.c., które to uchybienia miały wpływ na wynik sprawy, domaga się uchylenia zaskarżonego postanowienia Sądu drugiej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Zdaniem skarżącego, Sąd ten nieprawidłowo przyjął, że postępowanie przed Sądem pierwszej instancji nie było – stosownie do art. 379 pkt 4 k.p.c. – dotknięte nieważnością postępowania, aczkolwiek w sprawie orzekał sędzia, który wydał postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, objęte wniesionym na podstawie art. 679 § 1 k.p.c. wnioskiem o zmianę.

Uchylając zaskarżone postanowienie wraz z postanowieniem Sądu pierwszej instancji i przekazując równocześnie temu Sądowi sprawę do ponownego rozpoznania, Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kasacja zasługuje na uwzględnienie.

Stosownie do wskazanego w zarzucie art. 48 § 3 k.p.c., sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie, nie może orzekać co do tej skargi. Powstaje zatem zagadnienie, czy postępowanie o zmianę prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku jest w swojej istocie postępowaniem o charakterze wznowieniowym. Skarżący w kasacji na to pytanie odpowiada pozytywnie, argumentując, że art. 48 § 3 k.p.c. stosowany w postępowaniu nieprocesowym z mocy art. 13 § 2 k.p.c. odpowiednio odnosi się także do wszczętego na podstawie art. 679 § 1 k.p.c. postępowania o zmianę prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku.

Przeciwnie stanowisko zajął w zaskarżonym kasacją postanowieniu Sąd Okręgowy. Z rozbudowanego i pogłębionego wywodu zawartego w uzasadnieniu tego postanowienia wynika, że za chybioną należy uznać konstrukcję zarzutu nieważności postępowania, opartego jedynie na analogii pomiędzy postępowaniem prowadzonym na podstawie art. 679 k.p.c. a postępowaniem ze skargi o wznowienie postępowania (art. 399 i nast. k.p.c.). Są to bowiem dwie różne i niezależne od siebie procesowe możliwości pozainstancyjnego wzruszenia prawomocnego orzeczenia. Unormowania dotyczące wymienionych postępowań są szczegółowe w takim stopniu, że w postępowaniu o zmianę prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku nie powinno wchodzić w rachubę stosowanie analogii z postępowania ze skargi o wznowienie postępowania. Według Sądu Okręgowego: „szczególny tryb obu postępowań wyklucza wykładnię rozszerzającą”. Skoro bowiem art. 48 § 3 k.p.c. dotyczy wyłączenia sędziego tylko w sprawie ze skargi o wznowienie postępowania, to przepis ten należy wyklądać ściśle.

Podkreślić należy, że Sąd Okręgowy nie negował faktu, że postępowanie przed Sądem pierwszej instancji było prowadzone przez sędziego, który wydał kwestionowane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i że sędzia ten wydał także postanowienie zaskarżone w niniejszej sprawie apelacją.

Jeżeli chodzi natomiast o podstawowy wątek, to nie umniejszając ciężaru argumentacji Sądu Okręgowego w odniesieniu do sposobu rozwiązania omawianego problemu, Sąd Najwyższy uważa, że na aprobatę zasługuje jednak stanowisko skarżącego.

Rozważając problem ewentualnej sprzeczności z przepisami prawa składu orzekającego w postępowaniu przed Sądem Rejonowym w niniejszej sprawie, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2004 r., SK 19/02, którym stwierdzono, że art. 48 § 1 pkt 5 w zw. z art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 k.p.c. w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. W kasacji wprawdzie chodzi o inną kwestię, niemniej jednak jest ona zbliżona do

kwestii będącej przedmiotem przytoczonej wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego. Poza tym nie bez znaczenia pozostaje to, że treść uzasadnienia wskazanego wyroku Trybunału Konstytucyjnego, chociaż niekiedy kontrowersyjna, ma jednak w wielu fragmentach walor uniwersalny.

Trybunał Konstytucyjny m.in. dobitnie zaakcentował *ratio legis* instytucji wyłączenia sędziego z mocy ustawy, podkreślając, że ma ona na celu eliminowanie wszelkich przyczyn, mogących skutkować w otoczeniu jakimkolwiek wątpliwościami co do bezstronności i obiektywizmu sędziego w rozpoznawaniu określonej sprawy. Dlatego też z obiektywnego punktu widzenia za stronniczy może być uznany sąd, w składzie którego zasiada sędzia, który uczestniczył we wcześniejszej fazie postępowania i z tej przyczyny mógłby nabrać wewnętrzne przekonanie co do oceny dowodów i okoliczności faktycznych.

Poszukując odpowiedzi na postawione uprzednio pytanie, zwrócić też należy uwagę na argument Trybunału Konstytucyjnego, że normy wyłączające z mocy prawa od orzekania sędziego, który orzekał w niższej instancji, mają charakter typowo gwarancyjny, gdyż tego typu wyłączenia nie są uzależnione od wykazania, że orzekanie w niższej instancji miało faktyczny wpływ na treść orzeczenia wydanego w instancji wyższej z udziałem sędziego, który orzekał także poprzednio.

Przedstawione wywody prowadzą do przekonania, że przy wykładni art. 48 § 3 k.p.c. należy bezwzględnie zastanowić się, czy wskazana w nim przesłanka wyłączenia sędziego powinna odnosić się tylko do sytuacji wyraźnie w tym przepisie przewidzianej, a więc jedynie w odniesieniu do wcześniejszego uczestnictwa sędziego w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie. Trzeba podkreślić, że zagadnienie wyłączenia sędziego w związku z postępowaniem ze skargi o wznowienie objęte jest również regulacją art. 413 k.p.c., w myśl którego sędzia, którego udziału lub zachowania się w procesie poprzednim dotyczy skarga, wyłączony jest od orzekania w postępowaniu ze skargi o wznowienie. Na ten aspekt zagadnienia należało zwrócić uwagę, gdyż – stosownie do art. 393¹¹ § 1 k.p.c. – w granicach zaskarżenia Sąd Najwyższy bierze z urzędu pod rozagę nieważność postępowania.

Analizując zaś zasadniczy wątek, nie sposób, jak już zaznaczono, abstrahować od istoty, funkcji i charakteru postępowania o zmianę prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku. Podstawę tego postępowania stanowi art. 679 k.p.c. (współ z uzupełniającymi go art. 678 i 690 § 2 k.p.c., które jednak jako przepisy szczególne można w rozważaniach pominąć). Z nadmienionego artykułu wynika, że dowód, iż osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony, może być przeprowadzony tylko w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku, z zastosowaniem przepisów niniejszego rozdziału. Jednakże ten, kto był uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, może tylko wówczas żądać zmiany postanowienia stwierdzającego nabycie spadku, gdy żądanie opiera na podstawie, której nie mógł powołać w tym postępowaniu, a wniosek o zmianę składa przed upływem roku od dnia, w którym uzyskał tę możliwość (§ 1). Wniosek o wszczęcie takiego postępowania może zgłosić każdy zainteresowany (§ 2). W razie przeprowadzenia dowodu, że spadek w całości lub w części nabyła inna osoba niż wskazana w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, sąd spadku, zmieniając to postanowienie, stwierdzi nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym (§ 3).

W literaturze postępowania cywilnego podnosi się, że przewidziane w przytoczonym przepisie postępowanie umożliwia unicestwienie podstawy domniemania, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, jest spadkobiercą. Umożliwia ono również obalenie samych podstaw domniemania wynikającego ze stwierdzenia nabycia spadku co do uzyskanego przymiotu spadkobiercy. W konsekwencji w razie zmiany postanowienia umożliwia uzyskanie przez rzeczywistego spadkobiercę nowego stwierdzenia nabycia spadku, zgodnego z rzeczywistym stanem prawnym i wywołującego odpowiednie skutki prawne. Prowadzi to do wniosku, że art. 679 k.p.c. zastępuje instytucję wznowienia postępowania w tych sprawach w drodze żądania zmiany dotychczasowego wadliwego stwierdzenia nabycia spadku.

W tej sytuacji należy także podzielić zapatrywanie wyrażone w literaturze, że postępowanie określone w art. 679 k.p.c. zostało wprowadzone w miejsce skargi

o wznowienie postępowania i że racją jego wprowadzenia była jedynie konieczność uproszczenia i odformalizowania postępowania o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia. Nie przekreśla to jednak wznowieniowego charakteru tego postępowania.

Skoro zaś tak, to w omawianej sytuacji należy opowiedzieć się za rozszerzającą wykładnią art. 48 § 3 k.p.c. Oznacza to, że postępowanie przed Sądem pierwszej instancji dotknięte jest jednak nieważnością postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Zaskarżone postanowienie nie mogło się zatem ostać i podlegało uchyleniu wraz z poprzedzającym go postanowieniem Sądu Rejonowego w K., a sprawa – przekazaniu temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Wobec takiego stanu rzeczy Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji (art. 393¹³ § 1 w zw. z art. 13 § 2, art. 386 § 2 i art. 393¹⁹ k.p.c.).

W związku z wydaniem wyroku kasatoryjnego i przekazaniem sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, z jednoczesnym zniesieniem postępowania przeprowadzonego przed tym Sądem, nie ma oczywiście procesowej potrzeby dokonywania przez Sąd Najwyższy oceny zasadności zarzutu skarżącego dotyczącego naruszenia przez Sąd drugiej instancji art. 382 w zw. z art. 679 § 1 k.p.c. W powstałej bowiem sytuacji zarzut ten musi być uznany za bezprzedmiotowy.